

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา อภิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม จากโครงการถนนชนบท กรณี เฉพาะชุมชนบ้านแก่งหลวง อำเภอทอง จังหวัดแพร่ เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้ง 3 ลักษณะ และการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมทั้ง 2 ลักษณะ ตามกรอบที่ศึกษาลักษณะของการศึกษาเป็นการแสวงหาข้อเท็จจริงของสภาพการณ์ที่ปรากฏมากกว่าการทดสอบความแตกต่าง หรือแสวงหาความเกี่ยวพันของตัวแปร ซึ่งข้อมูลที่ได้ก็นำไปประเมินโครงการในระยะแรกที่ได้ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในท้องถิ่นอย่างไร ชุมชนได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงนั้นอย่างไร ทั้งนี้เพื่อหามาตรการป้องกัน และลดผลการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ก่อนทำการก่อสร้าง ตลอดจนรักษาคุณภาพของสังคมและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ได้ในการพัฒนาโครงการอื่น ๆ ต่อไป นอกจากนี้การศึกษายังแสดงให้เห็นถึงความตระหนักในผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งด้านสังคม และสิ่งแวดล้อมโดยส่วนรวม อันเป็นผลกระทบจากการพัฒนาที่คำนึงถึงเพียงผลกระทบที่มีต่อแต่ละปัจเจกบุคคลในสังคม แต่ไม่พิจารณาถึงผลกระทบที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกในสังคม และวัฒนธรรมชุมชน ดังนั้นผลจากการศึกษารั้งนี้จึงมุ่งที่จะนำไปใช้เป็นพื้นฐานสำหรับประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติต่อไป

การศึกษารั้งนี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาในระดับลึกเพื่อทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ตลอดจนมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม และสิ่งแวดล้อมที่เป็นลักษณะสัมพันธ์กัน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลจึงใช้หลาย ๆ แบบ ผสมผสานกัน คือใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง แบบไม่มีโครงสร้าง ซึ่งได้ยึดหยุ่นตามสถานการณ์ ในการสัมภาษณ์ได้ตั้งแนวคำถาม หรือประเด็นกว้าง ๆ ไว้ล่วงหน้า และใช้วิธีการสังเกตควบคู่ไปด้วย ในการเข้าไปเก็บข้อมูลในหมู่บ้านอันดับแรก ได้มีการสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน สร้างความคุ้นเคยกันในระดับหนึ่ง ต่อมาก็ได้เข้าไปเก็บข้อมูลทุก ๆ สัปดาห์ สัปดาห์ละ 2 - 3 ครั้ง การเข้าถึงข้อมูลมีหลายรูปแบบ มีทั้งผู้วิจัยเข้าไปหาผู้ให้ข้อมูล เข้าไปแนะนำตนเองโดยตรง ซึ่งในช่วงต้น ๆ ได้แนะนำตนเองกับผู้นำชุมชน และสืบค้นหาผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้นำทางการ และไม่ทางการ ทั้งอดีต และปัจจุบัน และให้ผู้ให้ข้อมูลประชาสัมพันธ์บอกต่อ ๆ กันก่อนที่ผู้ศึกษาจะสอบถาม และสัมภาษณ์เป็นการล่วงหน้า นอกจากนี้ผู้ศึกษาได้นำเทคนิคการวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (PRA) มาใช้ประกอบการศึกษา เพื่อให้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นกันเอง ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ช่วยกันแก้ปัญหา การเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ สังเกต สัมภาษณ์ ได้จดบันทึกลงในแบบบันทึกที่ได้กำหนดขึ้น ซึ่งบันทึกทันทีหลังจากสัมภาษณ์และสังเกตเห็น การตรวจสอบข้อมูลได้ใช้วิธีการตรวจสอบตามเส้า

เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ และเอกสารต่าง ๆ จากหน่วยงาน การวิเคราะห์ข้อมูลได้ทำการแยกแยะ และจัดระบบ ตลอดจนใช้ข้อมูลทางสถิติที่ได้ทำการหาค่า ร้อยละ และแผนที่ชุมชนเป็นข้อมูลเสริมที่ช่วยอธิบายสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงที่ปรากฏให้ชัดเจน ยิ่งขึ้น

สรุปผลการศึกษา

จากข้อมูลขนาดครอบครัวและจำนวนประชากรในแต่ละช่วงวัย สรุปได้ว่า กลุ่มประชากร ส่วนมากมีขนาดครอบครัวประมาณ 3-5 คน และประชากรส่วนใหญ่ตามสภาพข้อเท็จจริงที่พบใน ชุมชนเป็น เด็ก แม่บ้าน และคนชรา

ส่วนข้อมูลการรับรู้ข่าวสาร และความคิดเห็นต่อโครงการ สรุปได้ว่าโครงการถนนชนบท เป็นการวางแผนพัฒนาชนบทจากระดับบนสู่ระดับล่าง โดยมีกระบวนการขั้นตอนการมอบหมายให้ ดำเนินการเรียงตามลำดับ ดังนี้ รัฐบาล กระทรวง กรม หน่วยงานตัวแทนภูมิภาค องค์การปกครอง ส่วนท้องถิ่น หลังจากนั้นจึงแจ้งให้ผู้นำชุมชนทราบถึงรายละเอียดโครงการ โดยขาดการมีส่วนร่วม ของประชากรในพื้นที่โครงการผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี และลบ อย่างไรก็ตาม ประชากรส่วนมาวยังแสดงความคิดเห็นที่ดีต่อโครงการ ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้สรุปผลการเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 ด้าน คือ วิถีชีวิต ด้านสังคม วิถีชีวิตด้านวัฒนธรรม และวิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจ

1.1 วิถีชีวิตด้านสังคม

จากการศึกษาพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นทั้งสองด้าน คือ ด้านที่จัดว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี เช่น สุขภาพอนามัย การศึกษา ส่วนอีกด้านหนึ่งที่จัดว่าเป็นการ เปลี่ยนแปลงในทางลบ คือ การรวมกลุ่ม และการมีส่วนร่วมเพื่อการตัดสินใจใด ๆ ของบุคคลภายใน ชุมชน

1.1.1 สุขภาพอนามัย

สุขภาพของประชากรได้รับการเอาใจใส่มากขึ้น สถานีอนามัยหมู่บ้านให้บริการ ตรวจสอบสุขภาพประจำปี มีจำนวนผู้มาใช้บริการที่สถานีอนามัยหมู่บ้านโรงพยาบาลประจำอำเภอ และ จังหวัดมากขึ้น การรับรู้ข่าวสารด้านสุขภาพอนามัย รวมทั้งสถานการณ์โรคระบาด หรือโรคติดต่อมี มากขึ้น

1.1.2 การศึกษา

อัตราส่วนร้อยละของจำนวนเด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับกับเด็กที่มีโอกาสศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษา มีค่าเกินร้อยละ 50 ตลอดจนจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาในระดับต่าง ๆ มีมากขึ้น และถึงแม้ว่าบุตรยังเล็กอยู่ประชากรก็มีความต้องการส่งเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น

1.1.3 การรวมกลุ่มการมีส่วนร่วมเพื่อการตัดสินใจใด ๆ ของบุคคลภายในชุมชน มีการจัดตั้งกลุ่มเพิ่มขึ้นจำนวน 3 กลุ่ม คือ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มเยาวชน ประชากรส่วนมากไม่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม ตลอดจนการประชุมสมาชิกกลุ่ม นอกจากนี้แล้วการแสดงความคิดเห็นในการประชุมก็น้อย ทำให้การมีส่วนร่วมเพื่อการตัดสินใจใด ๆ ภายในชุมชนน้อยตามไปด้วย

1.2 วิถีชีวิตด้านวัฒนธรรม

ผลการศึกษาสรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเกิดขึ้น และเป็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น คือ การให้ความร่วมมือกับชุมชนตามสถานภาพ และบทบาทของบุคคลในชุมชน ความคิดเห็นต่อสถานการณ์ในชุมชนที่แสดงออกถึงความตื่นตัวทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ ส่วนการสืบทอดอาชีพเดิมของบรรพบุรุษไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัด

1.2.1 การให้ความร่วมมือกับชุมชน และบทบาทของบุคคลในชุมชน

ราชการสนับสนุนกิจกรรมงานพัฒนาหมู่บ้านมากขึ้น ทำให้การพัฒนาหมู่บ้านมีจำนวนครั้งมากขึ้น ประชากรส่วนมากให้ความช่วยเหลือ และให้ความร่วมมือกับชุมชนมากขึ้น ตลอดจนทั้งกิจกรรมประเพณีวันเทศกาลสำคัญต่าง ๆ ตามสถานภาพและบทบาทของบุคคลในชุมชน

1.2.2 ความคิดเห็นต่อสถานการณ์ในชุมชน และความตื่นตัวทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ

ชุมชนเกิดความตื่นตัวทางด้านสิ่งแวดล้อม และร่วมกันออกข้อห้ามตัดไม้ทำลายป่า การแก้ปัญหาทางสังคม โดยการพัฒนากลุ่มทางสังคม ดังนี้ ส่งเสริมการกีฬาในกลุ่มเยาวชน สนับสนุนกิจกรรมทางสังคมของกลุ่มแม่บ้านให้มากขึ้น และพัฒนากลุ่มผู้สูงอายุ โดยให้มีการตรวจเช็คสุขภาพประจำปี ส่วนในเรื่องเศรษฐกิจได้มีการส่งเสริมให้ประชากรเข้าร่วมสมาชิก กับกลุ่มออมทรัพย์มากขึ้น

1.2.3 การสืบทอดอาชีพเดิมของบรรพบุรุษ

ประชากรส่วนมากประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ผสมผสานไปกับทำไร่ ทำสวน ทำไร่ ทำสวน ทำไร่ ทำสวน เป็นลักษณะกระจายไม่แน่นอน ทำให้ผลไม่ปรากฏเด่นชัดในการสืบทอดอาชีพเดิมของบรรพบุรุษ

1.3 วิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจ

จากผลการศึกษาสรุปได้ว่า ในส่วนของวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงในทงลบ หลังจากโครงการถนนเข้าหมู่บ้าน คือ รายได้ และค่าใช้จ่ายครัวเรือน ส่วนการประกอบอาชีพหลัก อาชีพรอง และภาระหนี้สินไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัด

1.3.1 การประกอบอาชีพหลัก/อาชีพรอง

อาชีพหลักของประชากร คือ รับจ้างทั่วไป อาชีพรอง คือ ทำไร่ ทำสวน ค้าขาย และเผาถ่าน ในลักษณะผสมผสานกันไปไม่แน่นอน ประชากรเริ่มมีการถือครองที่ดินมากขึ้น เพื่อหวังประกอบอาชีพทำไร่ ทำสวน และเผาถ่านมากขึ้น

1.3.2 รายได้ของครอบครัวหลังจากโครงการถนนเข้าหมู่บ้าน

รายได้ของประชากรส่วนมากกระจายอยู่ใน 4 อาชีพ คือ รับจ้าง ทำไร่ ทำสวน ค้าขาย และเผาถ่าน จำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยที่หารายได้ให้ครอบครัวมี 2 คน ระดับรายได้เฉลี่ยต่อเดือนอยู่ในช่วง 1,000-3,000 บาท

1.3.3 ค่าใช้จ่ายครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นหลังจากโครงการถนนเข้าหมู่บ้าน

ประชากรส่วนใหญ่มีค่าใช้จ่ายครัวเรือนเพิ่มขึ้น เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าเดินทางติดต่อหน่วยงานต่าง ๆ และทำธุระส่วนตัว

1.3.4 ภาระหนี้สิน

การเปลี่ยนแปลงภาระหนี้สินไม่ปรากฏผลอย่างเด่นชัด เป็นเพราะว่าประชากรส่วนใหญ่มีหนี้สินเดิมอยู่ก่อนแล้ว เช่น หนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) และหนี้ กขคจ. ของหน่วยงานพัฒนาชุมชน

2. การเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อม

ผลการศึกษาสรุปผลการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อม จากสภาพภูมิที่ปรากฏพบว่าน้ำ ดิน พืชคลุมดิน ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัด ส่วนสภาพป่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางลดลงอย่างชัดเจน

2.1 ความเสื่อมโทรมทางกายภาพของน้ำ และดิน

ราชการได้พัฒนาแหล่งน้ำ ทั้งผิวดิน และใต้ดินให้ดียิ่งขึ้น โดยปรับปรุงเป็นระบบประปาหมู่บ้านจำนวน 3 แห่ง ส่วนสภาพความชุ่มชื้นของป่าเหือดแห้งลงไปมาก ในเรื่องของดิน พื้นที่เพาะปลูกได้รับการดูแลเอาใจใส่มากขึ้น บางพื้นที่เป็นลักษณะหน้าดินถูกชะล้าง ทำให้ประชากรบุกรุกป่า เพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก

2.2 ความเสื่อมโทรมทางชีวภาพของพืชคลุมดิน และป่าไม้

พืชผักพื้นเมืองส่วนใหญ่ เช่น เห็ด หน่อไม้ ยังพอหาเก็บกินได้ ส่วนผักพื้นเมืองอื่น ๆ เช่น ผักกูด ผักหวาน ผักสาบ ค่อนข้างหายากมากขึ้น ในเรื่องของป่าไม้ พื้นที่ป่าไม้ลดลงกว่าเดิมมาก ประชากรมีอาชีพเผาถ่านมากขึ้น

3. ข้อมูลเจ้าหน้าที่ส่วนงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษา

ข้อมูลของการแสดงความคิดเห็นในฐานะผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ นักพัฒนา ของแต่ละส่วนงานที่เกี่ยวข้อง และมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนที่มีต่อการดำเนินโครงการถนนชนบท ใน 3 ประเด็น ดังนี้

3.1 ความคิดเห็น และทัศนคติที่มีต่อการดำเนินโครงการ

ผลสรุปความคิดเห็นและทัศนคติที่มีต่อการดำเนินโครงการเป็นไปในแง่ดีมีประโยชน์ อาทิเช่น การคมนาคมติดต่อกับภายนอกสะดวกสบายขึ้น โดยเฉพาะเวลาเจ็บป่วย ผลผลิตทางการเกษตรออกสู่ตลาดได้ง่ายขึ้น การรับทราบข้อมูลข่าวสารสะดวกรวดเร็ว เป็นจุดเริ่มต้นของโครงการพัฒนาต่าง ๆ และเป็นการฟื้นฟูการท่องเที่ยว

3.2 ผลเสียและผลประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

3.2.1 ผลเสียจากโครงการโดยสรุป คือ เป็นการรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอก ทำให้วัฒนธรรมและความเป็นสังคมดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไป ในลักษณะมีความทันสมัย และหลงใหลในวัตถุมากขึ้น พฤติกรรมการบริโภคเปลี่ยนแปลงไป มีความฟุ้งเฟ้อ และฟุ่มเฟือยมากขึ้น ทำให้ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นเกิดเป็นภาระหนี้สินตามมา ส่วนในทางสิ่งแวดล้อม การตัดถนนมีส่วนทำให้ ภูเขา และป่าไม้สองข้างทางถูกทำลาย และส่งเสริมให้ราษฎรบุกรุกป่าเพื่อจับจองที่ดินทำกิน

3.2.2 ผลดีจากโครงการโดยสรุป คือ เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น อาทิเช่น การมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีการศึกษาสูงขึ้น การรับทราบข่าวสารดีขึ้น และการพัฒนาในอาชีพ

3.3 การคาดการณ์แนวโน้มการใช้ถนนในอนาคต และแนวทางแก้ไขการคาดการณ์แนวโน้มการใช้ถนนในอนาคต สรุปทั้งผลดีและผลเสีย ดังนี้คือ

3.3.1 ผลดี คือ เป็นจุดเริ่มต้นของโครงการพัฒนาต่าง ๆ เป็นการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว และพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของชุมชนในระยะยาว

3.3.2 ผลเสีย คือ เกิดความสนใจกับความเจริญก้าวหน้า และความทันสมัยทางวัตถุมากเกินไปจนละเลยคุณค่าทางวัฒนธรรม และจิตใจ ความหละหลวมของความผูกพันในครอบครัว และมรดกทางวัฒนธรรม หลาย ๆ ประการ

3.3.3 แนวทางแก้ไข คือ หน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชน ควรให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้มากขึ้น รวมทั้งปลูกจิตสำนึก และความตระหนักให้ประชากรเกิดความรู้สึกห่วงแหน และรู้ถึงคุณค่าของทรัพยากรที่สมควรแก่การอนุรักษ์ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

อภิปรายผลการศึกษา

ประเทศไทยมีประสบการณ์การพัฒนาประเทศอย่างมีระบบ และแบบแผนที่แน่นอนมาแล้วเกือบ 40 ปี นับตั้งแต่ได้มีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 และเริ่มดำเนินการพัฒนาวางแผนครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ปัจจุบันประเทศไทยกำลังอยู่ในช่วงปีสุดท้ายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 เป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงแผนพัฒนาฯ ที่ผ่านมานั้น การพัฒนาประเทศไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร สาเหตุที่เชื่อว่าเป็นอุปสรรคที่สำคัญของการพัฒนาประเทศในช่วงดังกล่าวอยู่หลายประการ เป็นต้นว่าการแก้ปัญหาไม่ถูกจุด เนื่องจากความไม่เข้าใจปัญหาความด้อยพัฒนาอย่างถ่องแท้ การดำเนินการเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานมากเกินไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการใหญ่ที่ต้องลงทุนสูง แผนและนโยบายการพัฒนายืดเยื้อ และแนวคิดมากเกินไป ซึ่งหลายกรณีไม่เหมาะสมกับการพัฒนาประเทศ สอดคล้องกับ ยูวณัน วุฒิเมธี และคณะ (2537 : 240) ได้กล่าวไว้ในเรื่องปัญหาความยากจน และความล้มเหลวในชนบทที่เป็นผลสืบเนื่องจากการพัฒนาในอดีตมักจะมุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจส่วนรวม และมุ่งหวังความเจริญแผ่ขยายลงไปสู่ชนบทต่อไป ทำให้รัฐทุ่มเทการลงทุนไปในเขตชนบท ส่วนที่ได้รับการพัฒนาอยู่แล้ว ซึ่งเป็นโครงการขนาดใหญ่ที่ใช้เงินลงทุนสูง เป็นเหตุให้ชาวชนบทยากจนที่ยังช่วยตนเองไม่ได้ขาดการเอาใจใส่ นอกจากนี้โครงการพัฒนาชนบทที่หน่วยงานต่าง ๆ ทำมีลักษณะการสงเคราะห์หิวยั่งยืนให้ประชาชน หรือมุ่งพัฒนาแทนชาวชนบทเมื่อหน่วยงานราชการถอนตัวออกมา ชาวชนบทก็กลับสู่สภาพยากจน และไม่สามารถช่วยตัวเองได้เช่นเดิม

จากสรุปผลการศึกษานี้สามารถอภิปรายในประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

1.1 วิถีชีวิตด้านสังคม

1.1.1 สุขภาพอนามัย

สุขภาพอนามัยของประชากรจัดว่าเป็นองค์ประกอบทางประชากรอย่างหนึ่งที่บ่งบอกถึงคุณภาพชีวิตที่สามารถมีผลต่อการพัฒนาชนบทได้ ชุมชนที่ประชากรมีสุขภาพแข็งแรง อนามัยดี ไม่มีโรคระบาดหรือโรคติดต่อ การดำเนินชีวิตซึ่งหมายถึง การทำมาหากินของประชากร

ย่อมเป็นไปได้ด้วยความราบรื่น และมีประสิทธิผล สังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนสามารถพัฒนาไปได้ด้วยดี

สุขภาพอนามัยขึ้นอยู่กับสภาพของสังคม จากการศึกษาพบว่า หลังจากมีโครงการถนนเข้าหมู่บ้านแล้วการบริการด้านสาธารณสุขเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทำให้จำนวนผู้รับบริการมีจำนวนมากขึ้น อย่างไรก็ตามผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงก็ย่อมเกิดขึ้นด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ระบบความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว และเครือญาติที่เริ่มห่างกันมากขึ้น ขาดการดูแลเอาใจใส่สุขภาพซึ่งกันและกัน หันไปพึ่งพิงองค์กรภายนอกมากกว่าระบบพึ่งพากันเองภายในชุมชน ทำให้ระบบความสัมพันธ์ที่เคยช่วยเหลือซึ่งกันและกันเริ่มเสื่อมถอยลง สอดคล้องกับการศึกษาของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน (2527 : 114) เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสุขภาพอนามัยในการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลง ทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนสองแห่ง ในจังหวัดขอนแก่นเปรียบเทียบในช่วงเวลา 13 ปี พบว่า แต่เดิมชุมชนทั้งสองแห่งไม่มีสถานอนามัยในหมู่บ้าน การรักษาพยาบาลจำเป็นต้องไปสถานอนามัยตำบล ซึ่งอยู่ภายนอกชุมชน ชาวบ้านไม่นิยมไปสถานอนามัยตำบล เป็นเพราะสภาพเส้นทางเข้า-ออกหมู่บ้านเป็นถนนลูกรัง ทำให้การเดินทางค่อนข้างลำบากโดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน กรณีที่อาการไม่รุนแรง ชาวบ้านมีวิธีการรักษาโรคด้วยตนเอง โดยการซื้อยาแผนปัจจุบันจากร้านค้าในชุมชน บางครั้งก็รักษาแบบพื้นบ้าน โดยการใช้ยาสมุนไพร ถ้ารักษาเองแล้วอาการไม่ดีขึ้น จึงจะไปรักษาตัวที่สถานอนามัยตำบล ถ้ากรณีที่รุนแรงหรือได้รับอุบัติเหตุจึงจะไปรักษาที่โรงพยาบาลในเมือง เมื่อมีโครงการพัฒนาพื้นฐานทางด้านสาธารณูปโภคต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมอย่างกรณีของ โครงการถนนชนบทแล้วทำให้การบริการด้านสาธารณสุขเริ่มมีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ยอมรับการรักษาพยาบาลแผนใหม่ เมื่อเจ็บป่วยเกิดขึ้นก็ไปทำการรักษาพยาบาลที่สถานอนามัย ซึ่งทำการรักษาให้ฟรี ถ้าเจ็บป่วยมาก ๆ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขก็จะส่งตัวผู้ป่วยไปทำการรักษาที่โรงพยาบาลในอำเภอ ทำให้ชาวบ้านได้รับการคุ้มครองสุขภาพมากขึ้น

นอกจากนี้ยังมีโครงการต่าง ๆ เข้าสู่หมู่บ้านหลายโครงการ เช่น กองทุนอาหารเสริม น้ำสะอาด ผู้สื่อข่าวสาธารณสุข อาสาสมัครมาเลเรีย ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น คือ การเปลี่ยนแปลงด้านองค์การต่าง ๆ เช่น ครอบครัว เครือญาติ โดยปกติแล้วระบบเครือญาติจะเป็นผู้ควบคุมสังคมให้สมดุลกัน การเข้ามาขององค์กรภายนอกทำให้ระบบการพึ่งพิงญาติพี่น้องไปสู่องค์กรเหล่านั้นมากขึ้น เช่น การรักษาโรคเปลี่ยนจากหมอบ้านก็ไปรักษาที่สถานอนามัย ทำให้การไปดูแลรักษาหรือเอาใจใส่ทุกข์สุขของญาติพี่น้องลดลง

1.1.2 การศึกษา

การศึกษาเป็นกิจกรรมหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศ เพราะเป็นกิจกรรมที่สำคัญของสังคม เป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของมนุษย์ การมีโครงการพัฒนาเข้าไปชุมชนสามารถก่อให้เกิดโอกาสที่เยาวชนจะได้รับการศึกษาสูงขึ้นได้ เพราะการได้ติดต่อบุคคลจากภายนอกและการได้รับข่าวสารต่าง ๆ ทำให้ผู้ปกครองตระหนักถึงคุณค่าของการศึกษาในระดับที่สูงกว่าประถมศึกษา และสนับสนุนให้บุตรหลานได้ศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไป จากการศึกษาพบว่า การมีโครงการถนนเข้าหมู่บ้านแล้ว ทำให้ประชากรได้ส่งบุตรหลานไปเรียนต่อในระดับสูงขึ้นมากกว่าเดิม อัตราส่วนร้อยละของผู้ที่เข้าศึกษาต่อจากระดับประถมศึกษาสู่ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาในระดับต่าง ๆ ก็มีมากขึ้น แต่การมีแนวโน้มของการศึกษาสูง ย่อมทำให้ภาวะของการเปลี่ยนไปสู่ความเป็นเมืองสูงตามไปด้วยเช่นกัน เกิดการเลียนแบบวิถีชีวิตของคนสังคมเมือง ฟุ้งฟิงกับวัตถุนอกท้องถิ่น หรือเป็นการนำเอาสังคมหมู่บ้านไปผูกพันกับสังคมภายนอกมากขึ้น ซึ่งอาจเป็นผลร้ายต่อประชากรในหมู่บ้านต่อไปในอนาคต ซึ่งการศึกษาตรงกับ มนัส สุวรรณ (2530:148) กล่าวว่า แม้การพัฒนาการท่องเที่ยวจะเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มากกว่าการนำทรัพยากรเหล่านั้นไปใช้ก็ตาม แต่ก็มิได้หมายความว่าไม่มีผลกระทบใด ๆ ที่เกิดขึ้นกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง ผลกระทบทางด้านสังคม วัฒนธรรม ได้เกิดผลทั้งในทางบวกและในทางลบ ผลในทางบวกที่เด่นชัด คือ ทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้น และประชาชนมีการตื่นตัวในเรื่องของการศึกษา ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการมีรายได้ หรือมีโอกาสงานมากขึ้น อย่างไรก็ตามผลกระทบจากการท่องเที่ยวก็มีหลายประการ เริ่มจากการอพยพโยกย้ายเพื่อโอกาสการทำงานทำให้โครงสร้างของประชากรของพื้นที่ที่ย้ายออก และพื้นที่ที่ย้ายเข้าเปลี่ยนแปลงไป ไปจนถึงปัญหาหาหญิงบริการ อาชญากรรม ปล้นจี้-ชิงทรัพย์ การค้ากำไรเกินควร และปัญหาการขายวัฒนธรรม และสอดคล้องกับการศึกษาของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน (2527:118) เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนสองแห่งในจังหวัดขอนแก่น เปรียบเทียบในช่วงเวลา 13 ปี พบว่า ระบบการศึกษาเป็นการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมที่สำคัญของสังคมเมือง ตลอดทั้งปลูกฝังค่านิยมแก่เด็กหนุ่มสาว และคนทั่วไปอย่างมาก รวมทั้งมีอิทธิพลต่อความคิดของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านตระหนักถึงการศึกษาว่ามีประโยชน์ต่อบุตรหลานของตน โดยเฉพาะไม่อยากให้บุตรหลานต้องมาลำบากในการทำนา อยากให้บุตรหลานของตนสุขสบาย ผลทำให้จำนวนเด็กที่มีโอกาสเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น และสำเร็จการศึกษาในระดับต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ การเปลี่ยนไปสู่ความเป็นเมืองที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้การบริโภคของชาวบ้านไม่เหมือนชาวชนบททั่วไป คนในหมู่บ้านมีเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ พัดลม ตู้เย็น ฯลฯ ซึ่งนำมาจากในเมือง เป็นค่า

นิยมใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในชนบท เพื่อเลียนแบบอย่างความสะดวกสบายของคนในเมือง เป็นลักษณะการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยทำให้ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น เกิดเป็นภาระหนี้สินตามมา

1.1.3 การรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วมเพื่อการตัดสินใจใด ๆ ของบุคคลภายในชุมชน

ในสังคมหนึ่ง ๆ จำเป็นต้องมีการรวมกลุ่มเพื่อบางสิ่งบางอย่าง ดังนั้นกลุ่มทางสังคมภายในชุมชน จึงเป็นกลไกสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่น โดยส่วนรวม แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มสังคมช่วยให้วิเคราะห์ และเข้าใจความสำคัญของการมีชีวิตร่วมกันของบุคคลในสังคมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อมีโครงการถนนเข้าหมู่บ้านแล้ว หน่วยงานราชการก็มีโอกาสเข้ามาสนับสนุนจัดตั้งกลุ่มเพิ่มขึ้น คือ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มเยาวชน ประชากรส่วนมากไม่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม เป็นเพราะการขยายกลุ่มเพิ่มออกไปเพื่อส่วนรวม โดยไม่ได้รับประโยชน์ของการรวมกลุ่มเดิมเสียก่อน ทำให้ไม่เห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มแต่อย่างใด จึงเป็นการรวมกลุ่มอย่างหลวม ๆ กลายเป็นกลุ่มที่มีเฉพาะชื่อก่อน ไม่มีกิจกรรมร่วมกัน รวมทั้งแสดงความคิดเห็นเพื่อการตัดสินใจใด ๆ ในเรื่องปัญหาของชุมชน กลุ่มสังคมมีความสำคัญต่อบุคคลและสังคมเป็นอย่างมาก ตลอดทั้งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมความคิด และค่านิยมของบุคคล การได้ทราบลักษณะโครงสร้างของกลุ่มสังคมย่อมเป็นแนวทางที่จะนำกลุ่มสังคมไปพัฒนาสังคมของตนได้อย่างเต็มที่ การเข้าร่วมมีสถานภาพและบทบาทในแต่ละกลุ่มสังคม ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ในการเร่งรัด และปรับปรุงสังคมให้พัฒนายิ่งขึ้นต่อไป สอดคล้องกับแนวคิดของ ยูวัฒน์ วุฒิมณี และคณะ (2537 : 170) ที่ว่าสังคมชนบทนั้นรวมกลุ่มกันเป็นหมวดหมู่ประเภทต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ครอบครัว กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มคนชรา และหมู่บ้าน หมู่บ้านเป็นชุมชนขนาดเล็กที่สุดของสังคมและเป็นทีครอบครัวต่าง ๆ มาตั้งบ้านเรือนรวมกัน กลุ่มดังกล่าวนี้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ความผูกพันส่วนใหญ่อยู่กันด้วยระบบเครือญาติ ถึงแม้ไม่ได้เป็นญาติ เมื่ออยู่บ้านเดียวกันนาน ๆ เข้า ก็ถือเอาความสัมพันธ์กันเคยมาเป็นพื้นฐานการเป็นญาติ นอกจากนี้การดำรงชีวิตในชนบทยังทำให้ชาวชนบทต้องมีโอกาสพึ่งพากัน ทั้งเพื่อให้ชีวิตอยู่รอดจากภัยพิบัติดินนาปรอท และเพื่อให้ชีวิตดำเนินไปด้วยดี ตลอดจนการร่วมมือกันเพื่อความเจริญก้าวหน้าของตนเอง และของท้องถิ่นด้วยกลุ่มสังคมอื่น ๆ นอกนั้นมักเป็นกลุ่มที่ทางราชการส่วนกลางในสังคมเมืองสั่งหรือสนับสนุนให้จัดตั้งขึ้น เช่น คณะกรรมการวัด คณะกรรมการหมู่บ้าน และกลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มเหล่านี้มักรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ การทำงานจึงไม่ได้ผลมากนัก เหตุผลที่เป็นเช่นนั้นส่วนใหญ่เพราะไม่ได้เป็นกลุ่มธรรมชาติของเขา ชาวบ้านไม่ได้เกิดความรู้สึกต้องการขึ้นมาเอง จึงมักไม่ตระหนักในประโยชน์อย่างแท้จริง นอกจากนี้แล้วยังมีอีกเหตุผลหนึ่งที่น่ามาสนับสนุนอย่างเช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน ที่มีไว้เพื่อเป็นแกนกลางของการรองรับกิจกรรมการพัฒนาชนบทให้มีประสิทธิภาพ แต่ก็ไม่บรรลุตามวัตถุประสงค์ เพราะฝ่ายต่าง ๆ ของคณะกรรมการหมู่บ้าน ไม่มีกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอตลอดปีที่สำคัญ คือ ไม่มีการกระจาย

อำนาจการบริหารการปกครอง และการพัฒนาจากผู้ใหญ่บ้านสู่คณะกรรมการหมู่บ้าน เนื่องจากกฎหมายไม่ได้ให้อำนาจคณะกรรมการหมู่บ้านไว้ ด้วยเหตุนี้ผู้ใหญ่บ้านจึงยังเป็นเพียงบุคคลเดียวที่มีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจพัฒนาหมู่บ้านของตน การไม่มีรายได้ของตนเองยังเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คณะกรรมการหมู่บ้านไม่มีบทบาท หรือกิจกรรมใดที่ดำเนินการได้ตามความต้องการของประชาชน

1.2 วิถีชีวิตด้านวัฒนธรรม

1.2.1 การให้ความร่วมมือกับชุมชนและบทบาทของบุคคลในชุมชน

ถึงแม้จะมีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมแปลกใหม่จากภายนอกเข้ามาในชุมชน ภายหลังโครงการถนนเข้าหมู่บ้านแล้วก็ตาม ก็ไม่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการให้ความร่วมมือกับชุมชนไปในทางที่ลดลง ประชากรยังให้ความร่วมมือเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน และกิจกรรมประเพณี วันเทศกาลสำคัญเหมือนเดิม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าปัจจัยภายนอกมีอิทธิพลน้อยมาก การเข้าร่วมประชุมเพื่อหารือกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปตามกระบวนการจัดระเบียบทางสังคม ตลอดจนสภาพและบทบาทของบุคคลในชุมชน สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มทางการ และมีบทบาทในการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนร่วมกับทางราชการ ซึ่งผลของการพัฒนาดังกล่าวประชากรทุกคนมีส่วนได้ส่วนเสียในกิจกรรมงานพัฒนานั้น ๆ ซึ่งเป็นรูปธรรมชัดเจนมากกว่าการรวมกลุ่ม ทำให้ประชากรให้ความร่วมมือในกิจกรรมของชุมชนอย่างเต็มที่ และมีแนวโน้มจะมากขึ้นในระยะยาวตามโครงการพัฒนาต่าง ๆ ของรัฐ สอดคล้องกับการศึกษาของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน (2527 : 15) เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านในการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนทั้งสองแห่ง ในจังหวัดของแก่น เปรียบเทียบในช่วงเวลา 13 ปี พบว่าชุมชนทั้งสองแห่งให้ความร่วมมือในการพัฒนาหมู่บ้านในด้านต่าง ๆ ไม่เปลี่ยนแปลง ตลอดทั้งมีแนวโน้มของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านด้านต่าง ๆ มากขึ้น และบ่อยขึ้น โดยให้เหตุผลว่าการจัดตั้งกลุ่มการรวมกลุ่มของชุมชนสอดคล้องกับความต้องการพื้นฐานของประชากรเพราะเห็นผลประโยชน์ที่ได้รับ ทำให้ชาวบ้านเข้าร่วมเป็นสมาชิกในหมู่บ้านทั้งสองมากขึ้น ในแง่ของการได้เข้ามามีบทบาทและทำงานต่อกลุ่มต่าง ๆ ตามความสนใจรวมทั้งความถนัด ตลอดจนผลประโยชน์ที่ตนได้รับ ซึ่งเป็นการพัฒนาตนเอง และท้องถิ่นของตนมากยิ่งขึ้น กลุ่มแต่ละกลุ่มมีลักษณะหรือเอกลักษณ์เฉพาะตัว กลุ่มต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนย่อมมีประโยชน์ต่อการพัฒนา ถ้าชุมชนมีทัศนคติที่ดีต่อการพัฒนาท้องถิ่นแล้ว ย่อมจะแสดงพฤติกรรมให้เห็นประจักษ์ เช่นช่วยเหลือในการทำงานเพื่อสังคมส่วนรวมและการเสียสละตนไปทำงานเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

1.2.2 ความคิดเห็นต่อสถานการณ์ในชุมชนและความตื่นตัวทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ

วิถีชีวิตชาวชนบทที่มีความเป็นอยู่ง่าย ๆ ค่อยเป็นค่อยไป และพึงพาธรรมชาติมาโดยตลอด ทำให้สิ่งแวดล้อมธรรมชาติมีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวชนบทมาก การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของท้องถิ่น อันเนื่องมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจ โดยขาดความระมัดระวังถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับคุณภาพสิ่งแวดล้อม ในที่สุดเมื่อสิ่งแวดล้อมเกิดวิกฤต และไม่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีพอีกต่อไป ย่อมส่งผลกระทบต่อเนื่องในทุก ๆ ด้าน การพัฒนาด้านการคมนาคมในรูปแบบของการตัดถนนเข้าชุมชนชนบทก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่กำลังกลายเป็นตัวเร่งให้ชาวบ้านบุกรุกทำลายป่ามากขึ้น จนเกิดปัญหาความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อม และสังคมตามมา จากสภาพปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าไม้ที่เกิดขึ้น ทำให้ชุมชนตื่นตัวในสถานการณ์ดังกล่าว และเกิดแนวคิดร่วมกันกำหนดข้อห้ามตัดไม้ทำลายป่าขึ้นมาเพราะไม่เพียงป่าไม้เท่านั้นที่ได้รับผลกระทบ สัตว์ป่าก็เสี่ยงต่อการถูกล่ามากขึ้น พืชผักในป่าก็ลดลง โอกาสที่เพื่อนบ้านข้างเคียงนำเครื่องมือและอาวุธที่ทันสมัยเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรชุมชนมากขึ้นตามไปด้วย

เมื่อมนุษย์เข้าไปรบกวนระบบนิเวศทางธรรมชาติมากเกินไป จนเกิดความเสียหายต่อผลผลิตทางสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์เคยได้รับซึ่งไม่เพียงพอต่อการบริโภคอีกต่อไป ส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ และสภาพแวดล้อมของมนุษย์มากทำให้ชุมชนเลี้ยงตัวเองไม่ได้ เศรษฐกิจชุมชนล่มสลาย เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานออกนอกหมู่บ้าน สภาพเช่นนี้เป็นอุปสรรคอย่างยิ่ง ต่อการรวมพลังเพื่อพัฒนาตนเองของชุมชน ทำให้ชุมชนขาดแคลนกำลัง และมันสมองของชุมชน ในการคิดค้นตลอดจนแก้ไขปัญหาชุมชน ซึ่งในท้ายที่สุดได้ก่อให้เกิดปัญหาชุมชนปลายทางแออัดรวมทั้งปัญหาสังคม ในชุมชนเกิดตามมาเป็นลูกโซ่ จากสภาพข้อเท็จจริงที่พบ คือ ประชากรวัยทำงานได้ย้ายถิ่นไปอยู่แหล่งจ้างงาน และเข้า-ออกชุมชนเป็นระยะ ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ที่เหลืออยู่เป็น เด็ก แม่บ้าน และคนชรา ชุมชนจึงเกิดความตื่นตัวต่อสถานการณ์ดังกล่าว ตลอดทั้งร่วมกันแก้ปัญหาด้วยการเสนอให้พัฒนากลุ่มสังคมให้ดีขึ้น โดยใช้วิธีการจูงใจ และสนองความต้องการของคนเหล่านั้น เพราะกลุ่มเป็นสถาบันที่ช่วยในการพัฒนาความรู้สึกนึกคิดของคนในกลุ่มให้สามารถเปลี่ยนแปลง ตลอดจนปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง สอดคล้องกับการศึกษาของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน (2527 : 99) เกี่ยวกับโครงสร้างกลุ่มสังคมในการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนทั้งสองแห่ง ในจังหวัดขอนแก่น เปรียบเทียบในช่วงเวลา 13 ปี ซึ่งได้พิจารณาถึงการเป็นสมาชิกกลุ่มสังคมต่าง ๆ การเป็นกรรมการกลุ่มต่าง ๆ ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ลักษณะการทำงาน และการเสนอความคิดเห็นจากการศึกษาพบว่าชุมชนทั้งสองมีการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มมากขึ้นกว่าในอดีต เพราะการเป็นสมาชิกกลุ่มมี

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการได้รับผลประโยชน์มากกว่า การเข้าร่วมเป็นกรรมการกลุ่มต่าง ๆ หรือผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ของชุมชนทั้งสองในอดีต และปัจจุบันไม่แตกต่างกัน ย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าสมาชิกกลุ่มมีความตระหนักถึงสถานภาพและบทบาทที่เพิ่มขึ้นตามลำดับในแง่ของความสนใจรวมทั้งความถนัดของตนเอง ลักษณะการทำงาน และการเสนอความคิดเห็นของกลุ่มผู้นำต่าง ๆ นั้นก็เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นมากกว่าเดิม เช่น สนใจเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ภายในชุมชน ความพยายามเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา หรือให้คำปรึกษาข้อเสนอแนะ ตลอดจนออกความคิดเห็นต่าง ๆ เป็นการแสดงออกที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตน ทำให้ชุมชนหมู่บ้านได้มีการพัฒนาตลอดทั้งเป็นการแสดงถึงความสามัคคีภายในชุมชนอีกด้วย

1.2.3 การสืบทอดอาชีพเดิมของบรรพบุรุษ

วัฒนธรรมการดำรงชีพของชาวชนบทที่ยังต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ทำให้การประกอบอาชีพมีไม่กี่ย่าง และไม่แตกต่างกันมาก จากข้อมูลการศึกษาที่พบว่าวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากปัจจัยภายในและภายนอก ถึงแม้จะทำให้สภาพความเป็นอยู่ค่อนข้างดีขึ้นกว่าเดิมก็ตาม แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นก็มีส่วนทำให้เกิดการทำลายสมดุลธรรมชาติได้เช่นกัน โดยเฉพาะความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ที่กำลังจะหมดไป ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมการดำรงชีพที่สืบทอดกันมา ชุมชนไม่มีการส่งเสริมอาชีพอื่น ๆ ทำให้อาชีพทำไม้ดั้งเดิมค่อย ๆ จางหายไป ที่เหลืออยู่ก็มีส่วนน้อย เกิดอาชีพใหม่ที่มีลักษณะใกล้เคียงอาชีพเดิมคือ รับจ้างทั่วไป ทำไร่นา สวน ค้าขาย เผลอาน และหาของป่า เป็นลักษณะกระจายไม่แน่นอนทำให้ไม่ปรากฏผลเด่นชัดในการสืบทอดอาชีพเดิมของบรรพบุรุษ แต่อย่างไร

1.3 วิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจ

1.3.1 การประกอบอาชีพหลัก / อาชีพรอง

มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ จึงเป็นปัจจัยหนึ่งในการเลือกประกอบอาชีพของชุมชน ด้วยสภาพพื้นที่การตั้งถิ่นฐานของชุมชนเป็นพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้ และภูเขาล้อมรอบ จึงทำให้พื้นที่ทำกินมีน้อย สอดคล้องกับผลการศึกษาที่พบคือ ประชากรเกือบครึ่งไม่มีที่ดินทำกิน ประชากร 1 ใน 3 ถือครองที่ดินไม่เกิน 5 ไร่ นอกจากนี้แล้วคุณภาพดินก็ไม่ดีเท่าที่ควร ส่วนดินที่มีคุณภาพดีมักตกอยู่ในกลุ่มผู้นำ และผู้มีฐานะเศรษฐกิจดี เป็นเพราะสภาพตลอดทั้งบทบาททางสังคมที่สูงกว่าประชากรทั่ว ๆ ไป ทำให้ผลประโยชน์ของการพัฒนารวมทั้งสิทธิประโยชน์ของการครอบครองทรัพยากรชุมชนตกแก่กลุ่มคนเหล่านั้นก่อนกลุ่มผู้ยากจนซึ่งตรงกับสภาพข้อเท็จจริงที่พบ คือชุมชนส่วนใหญ่ไม่ได้ยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก แต่กลับหาเลี้ยงชีพโดยการรับจ้างตัดไม้ ทำไม้มาโดยตลอด ส่วนอาชีพอื่น ๆ เป็นการทำให้เพื่อบริโภคเท่านั้น มีเพียงส่วนน้อยที่ได้ไปขาย และเมื่อมี

การพัฒนาเส้นทางเข้าหมู่บ้าน เพื่อหวังพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ผลกลับกลายเป็นตัวเร่ง ตัวชัก นำให้ ชาวบ้านลักลอบตัดไม้ทำลายป่ามากขึ้น เพื่อเปิดพื้นที่ทำกิน และเพื่อการค้า ถึงแม้จะมีรายได้ เพิ่มขึ้นก็ตาม แต่เมื่อเทียบกับความเสียหายที่เกิดขึ้นแล้วย่อมประเมินค่ามิได้ เพราะไม่เพียงแต่เป็น การสูญเสียทรัพยากรป่าไม้เท่านั้น ผลกระทบยังส่งผ่านไปยังสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ต่อไปเรื่อย ๆ จน ธรรมชาติเสียความสมดุลไป ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ต่อสภาพความเป็นอยู่มาก ชุมชนจึงเกิดความ ตระหนักต่อสถานการณ์ดังกล่าว และร่วมกันออกข้อห้ามตัดไม้ทำลายป่า เมื่อระบบเศรษฐกิจชุมชน ล่มสลาย ตลอดจนการรวมกลุ่มอาชีพอื่น ๆ ก็ไม่มี ประชากรจึงเริ่มการเปลี่ยนแปลงในสายอาชีพ มากขึ้น เพื่อหวังประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นลักษณะเศรษฐกิจแบบเพื่อการยังชีพมากขึ้น สภาพ เช่นนี้เป็นปัญหาอย่างยิ่งต่อการพัฒนาสังคมท้องถิ่นต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีการ รวมกลุ่มทางสังคมที่ได้อภิปรายมาแล้วข้างต้น

1.3.2 รายได้ของครอบครัวหลังจากโครงการถนนเข้าหมู่บ้าน

สภาพเศรษฐกิจเดิมนั้นมีวัตถุประสงค์ของการผลิตเพื่อนำมาบริโภคในครัวเรือน มากกว่าที่จะผลิตเพื่อการขาย ลักษณะเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตัวเองมาโดยตลอด ครั้นเมื่อมีปัจจัย การยอมรับสิ่งต่าง ๆ ที่มาจากภายนอก ทำให้ค่านิยมและความนึกคิดเปลี่ยนไปสู่สิ่งใหม่ที่เข้ามา อิทธิพลในการดำเนินชีวิต ลักษณะความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายเริ่มปรับเข้าสู่สังคมที่ไปสู่ระบบเงินตรา ด้วยการว่าจ้าง ซื้อมาขาย ไร่เร่ง และซบซ้อน การผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนได้มีแนวโน้มที่จะผลิต เพื่อสนองตอบต่ออสังค์กรที่มาจากภายนอกจากการที่สภาพของหมู่บ้านยังต้องพึ่งพา ทรัพยากรธรรมชาติอยู่มาก กลับก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ต่อสภาพความเป็นอยู่ตามมา เช่น ปัญหา การเสื่อมลงของทรัพยากรที่นับวันจะรุนแรงมากขึ้น ผลกระทบต่อรายได้เสริมของประชากร ในหมู่บ้าน ความเลื่อมล้ำทางฐานะความเป็นอยู่ของผู้มีรายได้ทางเดียว การเคลื่อนย้ายแรงงานออก นอกหมู่บ้าน ซึ่งผลการศึกษพบว่าชุมชนหาเลี้ยงชีพโดยการรับจ้างทำไม้มาโดยตลอด ส่วนอาชีพ อื่น ๆ เป็นการทำให้บริโภคเท่านั้น การรวมกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ไม่มี เมื่อระบบเศรษฐกิจชุมชนล่ม สลายจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในสายอาชีพที่เกี่ยวข้องกัน ถึงแม้จะทำให้มีรายได้เป็นตัวเงินที่เพิ่ม มากขึ้นก็ตามแต่ก็ยังไม่เท่ากับรายได้จากการทำไม้ จึงทำให้รายได้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ลดลง สวนทางกับการศึกษาของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน (2527 : 57) เกี่ยวกับการ เปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจ ในการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุม ชนสองแห่ง ในจังหวัดขอนแก่น เปรียบเทียบในช่วงเวลา 13 ปี พบว่า ระบบเศรษฐกิจในหมู่บ้าน ทั้งสอง แต่เดิมนั้นเป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อครัวเรือน หรือเพื่อชุมชนของตนไม่ว่าการผลิต การแจกจ่าย การแลกเปลี่ยน และการบริโภค มีเพียงส่วนน้อยที่ได้ไปขาย ในปัจจุบันระบบ เศรษฐกิจภายในหมู่บ้านทั้งสองกำลังเปลี่ยนไป แม้จะเป็นอย่างช้า ๆ ก็ตาม การผลิตของชาวบ้านมี

จุดประสงค์เพื่อการขายเพิ่มขึ้น ในรูปของเศรษฐกิจแบบผสมระหว่างเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม และทุนนิยม ทั้งนี้เนื่องจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยี ตลอดทั้งการรู้จักระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ชาวบ้านได้รู้จักการกู้ยืมเงินจากสหกรณ์ หรือกลุ่มต่าง ๆ ที่ตนได้เป็นสมาชิก เพื่อนำไปจัดหาเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่ ทำให้ชาวบ้านได้ผลผลิตมากขึ้น และมีรายได้เพิ่มขึ้นมาก สภาพการณ์เช่นนี้เกิดจาก 2 ประเด็น ประเด็นแรกขึ้นอยู่กับความพร้อมของชาวบ้านที่จะรับสิ่งใหม่ ๆ ประเด็นที่สองขึ้นอยู่กับความพร้อมของสิ่งแวดล้อมทั้งธรรมชาติ และสังคม

1.3.3 ค่าใช้จ่ายครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นหลังจากโครงการถนนเข้าหมู่บ้าน

การพึ่งพิงกับวัตถุนอกท้องถิ่น หรือนำตัวเองไปผูกพันกับผลิตภัณฑ์บางอย่างของสังคมเมืองที่กลายมาเป็นสิ่งที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน ทำให้ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว และมีผลต่อการทำงานที่มากขึ้น เพื่อได้เงินมาจับจ่ายสิ่งที่ต้องการ จากผลการศึกษาพบว่าสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ โดยเฉพาะเครื่องใช้ไฟฟ้า และยานพาหนะต่าง ๆ ประชากรก็ไม่ได้จัดหาเพิ่มเติมแต่อย่างใด แต่เป็นลักษณะปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การใช้สิ่งของเหล่านั้นมากขึ้น ทำให้เกิดเป็นภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าเดินทางไปติดต่อหน่วยงานต่าง ๆ และทำธุระส่วนตัว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น สอดคล้องกับ ยูว์คณ์ วุฒิเมธี และคณะ (2537 :151) กล่าวไว้ว่า การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานเข้าไปยังชนบทอย่างทั่วถึง เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา และการบริการจากรัฐอื่น ๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแง่ของค่านิยม และความนึกคิดที่ได้เปลี่ยนไปสู่สิ่งใหม่ ๆ ที่เข้ามามีอิทธิพลในการดำเนินชีวิต เช่น ความต้องการมีสิ่งของเครื่องใช้ และเครื่องอำนวยความสะดวกสบาย ค่านิยมทางด้านวัฒนธรรมนี้ ทำให้ชาวชนบทมีความต้องการสิ่งใหม่ ๆ ในชีวิตมากขึ้น และจะเพิ่มมากขึ้นไปเรื่อย ๆ ความต้องการที่เพิ่มมากขึ้น อาจเป็นผลดีในแง่ของการกระตุ้นให้ต้องขยันทำงานหนักมากขึ้น เพื่อที่จะหาเงินมาซื้อบำบัดตามความต้องการ แต่ก็มีผลในทางลบที่ทำให้ชาวชนบทเป็นคนที่มีความต้องการเกินความจำเป็นอยากได้สิ่งใหม่ ทั้งที่ตนเองยังไม่รู้จักวิธีการที่จะใช้สิ่งของเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์สูงสุด และบางทีก็ไม่มีขีดความสามารถเพียงพอที่จะบำบัดความต้องการนั้นด้วยทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่ได้

1.3.4 ภาระหนี้สิน

วิถีชีวิตต่าง ๆ ที่ถือเป็นอารยธรรมแปลกใหม่จากภายนอก ถึงแม้จะมีผลทำให้พฤติกรรมการบริโภคเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ก็ยังมีอิทธิพลน้อยมากต่อการดำเนินชีวิต ประชากรส่วนใหญ่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในภาระหนี้สินแต่อย่างใด หนี้สินที่มีอยู่ก็เป็นหนี้สินเดิมที่กู้มาลงทุน ประกอบอาชีพ ทำไร่ทำสวน เช่นหนี้ ธกส. และ กขคจ. ของพัฒนาชุมชน แต่ก็มีส่วนน้อยที่มีการกู้เงินจากแหล่งเงินทุนมาเพิ่ม เพื่อประกอบอาชีพทำไร่ทำสวน โดยหวังจะเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร

ออกสู่ตลาดให้มากขึ้น ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงหนี้สินจึงไม่ ปรากฏอย่างเด่นชัด ทั้งขนาดและผลของ การเปลี่ยนแปลง

2. การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม

2.1 ความเสื่อมโทรมของสภาพทางกายภาพของน้ำ และดิน

การผลิตและการบริโภคของชุมชนย่อมต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในรูปของ ปัจจัยการผลิต รวมทั้งปัจจัยในการดำรงชีวิต สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจึงเป็นปัจจัยหนึ่งในการเลือก ประกอบอาชีพของชุมชน อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติต่อชุมชนนั้นมีทั้งที่เป็นวัตถุดิบ และผลผลิตของการพัฒนาเศรษฐกิจ จากผลการศึกษาที่พบเช่นนั้น คือ หลังจากโครงการถนนเข้า หมู่บ้านแล้ว ความเสื่อมโทรมทางกายภาพของน้ำไม่ปรากฏผลการเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัด กลุ่มประชากรแต่ละคนอาศัยประสบการณ์ของตนเองเป็นเกณฑ์ในการให้ความเห็นและตามการ ประกอบอาชีพ ซึ่งข้อมูลแสดงความคิดเห็นแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ในลักษณะสัดส่วนคล้ายคลึงกัน ดังนี้ คือ กลุ่มแรกมีความคิดเห็นว่าผลของการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของน้ำเป็นไปในทางที่ดีขึ้น เพราะมีการพัฒนาต่อเนื่องเกิดขึ้นจากหน่วยงานราชการ โดยพัฒนาแหล่งน้ำใต้ดินและผิวดิน ปรับปรุงเป็นระบบประปาหมู่บ้านทำให้ประชากรได้ใช้น้ำกิน /ใช้ เกือบทั่วทุกครัวเรือน ซึ่งแต่เดิม ประชากรกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ห่างไกลจากแหล่งน้ำ ต้องตักน้ำขึ้นมาใช้อุปโภค บริโภค รวมทั้งเพื่อการเกษตร ควบคู่ไปกับการใช้น้ำฝนด้วย ส่วนกลุ่มที่สองแสดงความคิดเห็นในเรื่องความ ชุ่มชื้นของน้ำในพื้นที่ป่าละเมาะที่เสียไปเนื่องจากไม่มีต้นไม้ใหญ่ดูดซับน้ำ เพื่อดังสภาพความชุ่มชื้น เพราะมีการตัดไม้ทำลายป่ากันมาก ทำให้ลำห้วย หนอง บึงแห้งแล้ง และกึ่ง หอย ปู ปลาที่หายาก ตามไปด้วย ประชากรในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่หากินกับของป่า ซึ่งแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงไปใน ทางที่แย่ง และกลุ่มสุดท้ายแสดงความคิดเห็นว่าไม่เปลี่ยนแปลง และไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ โครงการถนนชนบท เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะประชากรในกลุ่มนี้อยู่ใกล้แหล่งน้ำ และพื้นที่เพาะปลูก ก็อุดมสมบูรณ์อยู่แล้ว

ส่วนความเสื่อมโทรมทางกายภาพของดิน ลักษณะการเปลี่ยนแปลงไม่ปรากฏผลอย่าง เด่นชัด และด้วยเหตุผลทำนองเดียวกันกับสภาพทางกายภาพของน้ำ การแสดงความคิดเห็นก็แบ่ง เป็น 3 กลุ่ม เช่นกันคือ กลุ่มแรกให้ความเห็นว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เพราะสามารถ เดินทางไปดูแล และเอาใจใส่พื้นที่เพาะปลูกซึ่งอยู่ห่างไกลจากที่พักอาศัยมากขึ้น ส่วนกลุ่มที่สอง แสดงความคิดเห็นเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่แย่ง หน้าดินถูกชะล้างมากขึ้น คุณภาพดิน ไม่ดี ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่มีความเสื่อมโทรมของป่าไม้สูง ต้องมีการฟื้นฟูคุณภาพดินใหม่ ซึ่งประชากรก็ไม่มีความรู้ จึงปล่อยให้ดินรกร้างและว่างเปล่า กลุ่มที่สามแสดงความคิดเห็นว่าไม่

เปลี่ยนแปลงและไม่เกี่ยวข้องกับโครงการเป็นเพราะพื้นที่ทำกินอยู่ใกล้แหล่งน้ำ หรืออยู่ในพื้นที่ป่าละเมาะที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้

2.2 ความเสื่อมโทรมของสภาพชีวภาพของพืชคลุมดิน และป่าไม้

ในสภาพปกติของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติจะมีปริมาณ และสัดส่วนอยู่ในภาวะสมดุล โดยองค์ประกอบต่าง ๆ ของธรรมชาติจะควบคุมซึ่งกันและกัน เมื่อมีการนำทรัพยากรธรรมชาติไปใช้ก็จะเกิดการสูญเสียองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศก็จะพยายามปรับตัวให้ระบบสามารถคงอยู่ได้ นั่นหมายถึง มีความพยายามปรับสมดุลของธรรมชาติ แต่ถ้ามีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมากมาย หรือมีการทำลายและการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติอย่างมากมาย รวดเร็ว และรุนแรงจนระบบนิเวศไม่สามารถปรับตัวได้ เกิดภาวะเสียสมดุลทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่และภาวะสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ จากผลการศึกษาพบว่า ความเสื่อมโทรมทางชีวภาพของพืชคลุมดิน ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงปรากฏผลอย่างเด่นชัด ถึงแม้มีโครงการถนนเข้าหมู่บ้านแล้วก็ตาม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพืชคลุมดิน พืชผักในป่า ยังมีให้หากินได้เรื่อย ๆ ตลอดทั้งพื้นที่ฟูเดิบโตทันกับจำนวนประชากรที่เยอะขึ้น และหาของป่ากันมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเห็ด หน่อไม้ ผักถูด ผักหวาน เป็นต้น

ส่วนความเสื่อมโทรมทางชีวภาพของป่าไม้ เป็นลักษณะการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ลดลงอย่างชัดเจน เพราะจากสภาพการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านอยู่ใกล้ป่าที่อุดมสมบูรณ์ทำให้สภาพสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพตัดไม้ ทำไม้ เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องเรือน การแกะสลัก ตลอดจนทำถ่าน และฟืนหุงต้ม นอกจากนี้ยังรวมถึงการใช้เวลาว่างในการหาของป่า ถ้าจำนวนครอบครัวที่ประกอบอาชีพ เช่นว่านี้มีไม่มากนัก แรงกดดันที่มีต่อสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติก็มีไม่มาก จะมีการทดแทนหรือเกิดใหม่ตามธรรมชาติได้ทันกับการใช้ แต่จากสภาพข้อเท็จจริงที่พบ คือ การมีโครงการถนนเข้าหมู่บ้าน กลับเป็นตัวเร่งให้มีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น โดยเฉพาะการตัดไม้ ทำไม้มากขึ้น ทั้งคนภายในและภายนอกชุมชน เป็นลักษณะการเข้ามาแย่งชิงรวมทั้งเร่งการใช้ทรัพยากรชุมชนมากขึ้น จนเกิดสภาพความเสื่อมโทรมของป่าไม้ตามมา ป่าไม้เป็นแหล่งผลิตอาหารธรรมชาติอย่างมากมาย เมื่อป่าไม้ถูกทำลายหรือป่าหมดสภาพไป ย่อมส่งผลกระทบต่อแหล่งต้นน้ำลำธาร และการพังทลายของดิน รวมไปถึงผลกระทบต่อเศรษฐกิจเติบโตของพื้นที่ไม้พันธุ์สัตว์ป่า และสัตว์น้ำ ที่อาศัยอยู่ในป่า ซึ่งก็จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ต่อไปเรื่อย ๆ และเมื่อการทำลายสิ่งแวดล้อมดังกล่าวถึงขีดจำกัดที่สิ่งแวดล้อมจะรักษาสภาพตัวเองได้ก็จะเกิดภาวะเสียสมดุล ทำให้การดำรงอยู่ของระบบสิ่งแวดล้อมทรุดโทรมลง ซึ่งในที่สุดก็ได้ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ในทางที่เสื่อมลง สอดคล้องกับแนวคิดของ เสมอ จันทรพิศ และคณะ (2538 :144) ที่กล่าวถึงการรักษาความสมดุลของระบบนิเวศที่ว่า ระบบนิเวศนั้นหากเสียความสมดุล

ไปก็อาจจะมีความเสียหายเกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ ซึ่งระบบนิเวศทางธรรมชาติก็เป็นส่วนหนึ่งด้วย โดยปกติการรบกวนระบบนิเวศทางธรรมชาตินั้น ถ้าไม่รุนแรงนักจะไม่มีผลเสีย เพราะระบบนิเวศต่าง ๆ มีความโน้มเอียงที่จะต่อต้านการเปลี่ยนแปลงและที่จะคงอยู่ในภาวะดุลยภาพ อย่างไรก็ตามหากมนุษย์เข้าไปรบกวนระบบนิเวศทางธรรมชาติมากเกินไป ระบบดังกล่าว อาจจะได้รับผลกระทบกระเทือนจนเสียความสมดุล หรือดุลยภาพได้ ซึ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ และชีวภาพติดตามมา ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะส่งผลกระทบต่อบริการต่าง ๆ ทางด้านสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์เคยได้รับ หรือเกิดความเสียหายต่อผลผลิตอื่น ๆ ที่ได้จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและการผลิตสินค้าอื่น ๆ ตลอดจนมูลค่าทรัพย์สินต่าง ๆ นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมจากที่เคยเป็นธรรมชาติอยู่มาเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น การตัดถนนผ่านป่าไม้ที่อยู่ลึก ๆ ไม่ว่าจะเพื่อเป้าหมายทางยุทธศาสตร์ หรือเพื่อการคมนาคม หรือเพื่อการสร้างเขื่อน ทำให้การบุกรุกพื้นที่ป่าเป็นไปได้โดยสะดวกยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดผลกระทบกระเทือนต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างมาก

3. ข้อมูลเจ้าหน้าที่ส่วนงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษา

3.1 ความคิดเห็นและทัศนคติที่มีต่อการดำเนินโครงการ

เจ้าหน้าที่ส่วนงานที่เกี่ยวข้องต่างมีความเห็นว่า การมีโครงการถนนเข้าหมู่บ้านนั้น นอกจากการคมนาคมติดต่อกับภายนอกได้สะดวกสบายขึ้นแล้ว พืชผลทางการเกษตรก็สามารถออกสู่ตลาดได้ง่ายขึ้น และนอกจากนี้ที่สำคัญ คือ เป็นจุดเริ่มต้นความต่อเนื่องของโครงการพัฒนาต่าง ๆ ของรัฐ และเป็นการฟื้นฟูการท่องเที่ยว ซึ่งแสดงถึงทัศนคติในแง่ดีต่อการดำเนินโครงการถนนชนบท

3.2 ผลเสียและผลประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

3.2.1 ผลเสียจากโครงการ คือ มีการไหลบ่าของวัฒนธรรมเมืองเข้าไปในชนบทตามเส้นทางคมนาคม สื่อข้อมูล ข่าวสารที่ประชากรได้ชม และได้ยินมากขึ้น ค่านิยมอื่น ๆ ก็อยู่ในระดับต่ำ ประชากรนิยมวัตถุมากขึ้น มีกระแสของการบริโภคนิยม และความทันสมัยมากขึ้น ทำให้ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น เงินออมน้อยลง และมีภาระหนี้สินตามมา ส่วนผลเสียทางสิ่งแวดล้อม การตัดถนนทำให้ภูเขาและป่าไม้สองข้างทางถูกทำลาย ราษฎรบุกรุกป่าเพื่อจับจองที่ดินทำกิน

3.2.2 ผลดีจากโครงการ คือการคมนาคมติดต่อกับภายนอกได้สะดวกสบายขึ้น และเป็นการเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เช่น รายได้ การศึกษา สุขภาพอนามัย การได้รับข่าวสารงานอาชีพ ความรอบรู้ในเรื่องราวทั่วไป ความตื่นตัวทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมเป็นต้น

3.3 การคาดการณ์แนวโน้มการใช้ถนนในอนาคตและแนวทางแก้ไข

การคาดการณ์แนวโน้มการใช้ถนนในอนาคตนั้น การแสดงความคิดเห็นทั้งผลดีและผลเสียของการใช้ถนนต่อไป มีลักษณะแนวคิดที่สอดคล้องกับผลดี และผลประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการในฐานะผู้สังเกตเห็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และอาศัยประสบการณ์ของสายงานเป็นเกณฑ์ ซึ่งเน้นถึงปัญหาในอนาคตที่จะตามมา คือ ปัญหาสังคมเสื่อมโทรม ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด และปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

แนวทางการแก้ไข ผลเสียที่มีแนวโน้มจะเกิดขึ้นจากโครงการนั้น เจ้าหน้าที่ส่วนงานในฐานะผู้มีประสบการณ์ และความชำนาญในสายงานที่แตกต่างกัน ต่างแสดงความคิดเห็นว่าในการส่งเสริมสนับสนุนโครงการพัฒนาต่าง ๆ หน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชน ควรตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ควบคู่ไปกับการพัฒนา รวมทั้งปลูกจิตสำนึกและความตระหนักแก่ราษฎรให้รู้ถึงคุณค่าของทรัพยากรที่สมควรแก่การอนุรักษ์ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษา เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และสิ่งแวดล้อม จากโครงการถนนชนบทเข้าชุมชนบ้านแก่งหลวง อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ เป็นการศึกษาในระดับจุลภาค ที่ผู้ศึกษามีได้คาดหวังจะให้เห็นสภาพความเปลี่ยนแปลงที่ต้องเหมือนกับสภาพโดยส่วนรวมจากข้อมูลพื้นฐานการศึกษาในระดับมหภาค หากแต่ต้องการยืนยันให้เห็นข้อเท็จจริงว่า การส่งเสริมให้มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานก่อสร้างทางในชนบท ได้มีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นแก่ประชากรอันเนื่องมาจากการพัฒนา

การศึกษานี้มีข้อเสนอแนะที่อาจนำไปเป็นแนวทางในการจัดทำแผนงาน โครงการพัฒนาต่าง ๆ ของรัฐ สำหรับการพัฒนาวิตถีชีวิตของประชากรให้ดีขึ้น ซึ่งรัฐควรทำเป็นระบบและลำดับขั้นตอน โดยอาศัยความร่วมมือจากทุก ๆ ฝ่ายไม่ว่าจะเป็นระดับภูมิภาค ระดับท้องถิ่น ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ดังนี้

1. ขั้นตอนการทำแผนงาน จะต้องเปิดโอกาสให้ทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง มีส่วนร่วมในการจัดทำแผนงานพัฒนา การกำหนดโครงการกิจกรรม ตลอดจนติดตามและประเมินผลตั้งแต่เริ่มวางแผนจนถึงสิ้นสุดโครงการ ดังนี้

1.1 การศึกษาชุมชน เป็นการสำรวจและศึกษาวิเคราะห์หาความจริง ถึงวิถีชีวิตชุมชน ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนความต้องการรวมทั้งปัญหาในชุมชนนั้น ๆ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นอันจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของชุมชนในระยะยาว

1.2 การวิเคราะห์ปัญหาชุมชน เป็นการนำข้อเท็จจริงที่ได้จากการศึกษาชุมชนมาวิเคราะห์อย่างละเอียด เพื่อค้นหาปัญหา สาเหตุ และแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งต้องดำเนินการอย่างรอบครอบ ด้วยความระมัดระวัง ตลอดจนใช้หลักวิชาการ และประสบการณ์ภาคปฏิบัติผสมผสานเข้าด้วยกัน

1.3 การจัดลำดับความต้องการ และปัญหาของชุมชน เป็นการนำข้อมูลจากการศึกษา และวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน มาจัดลำดับก่อนหลังตามความสำคัญของปัญหา เพื่อประโยชน์ในการวางแผนแก้ไขปัญหาทั้งหมดของชุมชน ได้ครอบคลุมอย่างถูกต้องตามขั้นตอน

1.4 การวางแผนแก้ไขปัญหาในลักษณะของโครงการ เป็นการกำหนดโครงการกิจกรรม เพื่อดำเนินการในรูปแบบของโครงการพัฒนาต่าง ๆ ซึ่งแสดงรายละเอียดของโครงการตั้งแต่เริ่มต้น จนถึงสิ้นสุดโครงการ

2. ขั้นตอนการดำเนินโครงการ จะต้องประกอบไปด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม ดังนี้

2.1 ก่อนดำเนินโครงการ จะต้องเปิดโอกาสให้ทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการจัดทำโครงการ โดยอาศัยข้อมูลพื้นฐานของชุมชนในขั้นตอนการทำแผนงาน เป็นข้อมูลประกอบในการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม หรือ EIA และผลกระทบทางสังคม หรือ SIA

2.2 ในระหว่างดำเนินโครงการทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะต้องร่วมกันประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม และสังคมอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการตรวจสอบกำกับดูแลร่วมกันว่าการดำเนินโครงการเป็นไปตามขั้นตอนของการวางแผนหรือไม่อย่างไร เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการแก้ไขปรับปรุงโครงการทันที

2.3 ระยะเวลาสิ้นสุดโครงการ เป็นการวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม และสังคมที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งเกิดจากการมีกิจกรรมใหม่ ที่เป็นสิ่งแวดล้อมไปจากกิจกรรมปกติ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมนั้น พร้อมทั้งเก็บข้อมูลพื้นฐานเพิ่มเติม เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ผลกระทบอย่างต่อเนื่อง ซึ่งบางครั้งผลกระทบจะไม่เกิดขึ้นทันทีหลังการก่อสร้าง แต่จะเป็นผลกระทบระยะยาวที่ปรากฏให้เห็นช้า ๆ ขยายวงกว้างแผ่ออกไป ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นนั้นจะนำมาประเมินเพื่อหาแนวทางแก้ไขต่อไป หรือเป็นแนวทางเพื่อโครงการอื่น ๆ เพื่อที่เมื่อเกิดปัญหาจะได้หามาตรการ

การแก้ไขได้ทันเหตุการณ์ ก่อนที่ผลกระทบจะรุนแรงจนเกิดความขัดแย้ง และประการสุดท้ายควรจะมีการประเมินผลสัมพัทธ์ของโครงการ เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างผลผลิตวัตถุประสงค์ และผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ เพื่อเก็บเป็นข้อมูลที่เป็นต่อการตัดสินใจในการดำเนินโครงการพัฒนาต่อเนื่องต่อไป

ดังนั้นจากข้อเสนอแนะดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าการศึกษาข้อมูลจำเป็นพื้นฐานเพื่อการวางแผนและกำหนดนโยบายการพัฒนาชุมชนทั้งในเชิงรุก และเชิงรับ จัดว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่ง และต้องกระทำทั้งนี้เพื่อให้การพัฒนาชุมชนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ อันจะเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของความสำเร็จในการพัฒนาประเทศโดยส่วนรวม และก่อให้เกิดปัญหาน้อยที่สุด